

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

X. ÉVF.

1938. JAN.-MÁRC.

1—3. FÜZET

A nagyszentmiklósi kincs egyik ál-török felirata

Az 1799-ben, a torontálmegyei Nagy-Szent-Miklóson napfényre került híres aranyedények művelődéstörténeli hovatarozása, chronológiája, s a rajtuklévő feliratok nyelve, — régészek és nyelvészek többszöri hozzászólása után is —, a népvándorlás korának mai napig megoldatlan és egyik legizgatóbb rejtélye maradt. Kíváncsinos volna, ha eme kincssel felmerült elsődleges kérdéseket mindenek előtt a régiségtudomány és a művelődéstörténet tisztázhatta volna. Mert ha máris megközelítőbb pontossággal ismernők azt a kulturkört, melynek területén ezek az edények készültek, s hogyha e készítmények chronológiája körül is jobban tájékozódni tudnánk, — ezen alapon a rajtuk lévő feliratok nyelvéhez is mindjárt a megfejtés lehetőségének nagyobb reményével közelíthetnénk.

Az a jellegzetes díszítőstílus és motívum-anyag, mely ezen aranyedények külső falát ékesíti, általában véve az Euráziában nagy földrajzi területen elterjedt és byzánci elemekkel is vegyült szászánida műveltség kisugárzási körzetére mutat. Ez a terület azonban rendkívül tág határok között fekszik. E határokon belül számos földrajzi provinciát, ethnikumot és nyelvet kell tekintetbe vennünk. A régészek és műtörténészek véleménye, mindjárt ebből a szempontból is, lényegbevágóan megoszlik. Az aranyedények készítésének helyét eddig sokan Dél-Oroszországban, a Fekete-tenger és Kaspi-tenger közt elhúzódo földterületen keresték.¹

¹ J. Hampel, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós. (Ungarische Revue) Budapest, 1885. 170; J. Hampel, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Braunschweig, 1905. I, 153—161; N. Kondakow, Geschichte und Denkmäler des byzantinischen Emails. Petersburg, 1892. 39 stb; Hjalmar Appelgren-Kivalo, Die Grundzüge des skythisch-permischen Ornamentstiles. Helsingfors, 1912. 12; Marc Rosenberg, Zu Supka, das Rätsel des Goldfundes von Nagyszentmiklós. Monatshefte für Kunstwissenschaft 9, 1916. 101—2; E. H. Zimmerman, Kunstgewerbe des frühen Mittelalters. Wien, 1923; Fehér Géza, A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeli vonatkozásaik. Archaeologia Hungarica VII. Budapest, 1931. 129 (Az irodalomra nézve l. Hugo Mötelfindt, Der Schatzfund von Nagy-Szent-Miklós, Komitat Torontál, Ungarn. Ujb V. (1925) 364—371; V. Thomsen, Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós (Hongrie). Det Kgl. Danske Videnskaberne Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser. I, 1. Koebenhavn, 1917. 4—5).

Az edénydíszítések egyik jellegzetes mythikus ábrázolása, a kiterjesztett szárnyú sas képében ismert Garuda, karmai közt egy mezítelen női alakkal, — a másként u. n. Ganymedes-motivum — (J. Hampel, *Alterthümer III*, Nr. 2. 7. Taf. 293. 299. 300), majd a bikafejes csészék (Ü. o. Nr. 13. 14. Taf. 307) párhuzamai a kutatás menetirányát sokkal távolabbra eső keleti területre, Belső-Ázsia felé terelik.²

Nyilvánvaló ebből, hogy maga ez a szászánida művészeti *stylus* egymagában még nem elégséges ahhoz, hogy ennek alapján ez aranyedények készítésének helyét, szűkebb hazáját, könnyűszerrel meghatározni tudjuk.

De ugyanennyi a bizonytalanság a nagyszentmiklósi kincs *chronológiája* körül is. A szászánida művészet kora szorosan véve a perzsa szászánida *dynasztia* uralkodási idejére, vagyis a Kr. u. III—VII. század közti időszakra esett. A birodalom bukása azonban ennek az őselőázsiai talajból nőtt csodálatosan szép művészetnek korán sem vetett véget. E műizlés tovább élt a rákövetkező iszlám-korszakban is.³ Ehez mérten régészek és műtörténészek ez aranykincs készítésének korát a IV. és IX. század közti időn belül sejtik. (H. Mötefindt, *Ujb.* V. 364—371).

A földrajzi határokon kívül, ilyenformán, a történelmi korhatárok is elég ingadozók.

S bár határozott állásfoglalásra ezen a téren sem lehetett eddig jutni, egy-némely művelődéstörténeti és *palaeographiai* jelenség vizsgálata mégis igen tanulságos eredménnyel járt. Ilyen volt pl. a nagyszentmiklósi kincs azon két lovasábrázolása (Hampel, *Alterthümer III*, Nr. 2. Taf. 292. 294), melyről a kengyelvas még teljesen hiányzik. A szászánida ötvösművészet lovasalakjai is kengyel nélkül ülnek még a lovon.⁴ A kengyel már csak a szászánida *stylusú* edények igen késői lovasábrázolásain tűnt fel.⁵ Tudni kell, hogy Európában ennek a kengyelvasnak első biztos

² G. Supka, *Rätsel des Goldfundes von Nagy-Szent-Miklós. Monatshefte für Kunstwissenschaft.* 1916. 13—24; G. Supka, *Zur Herkunft der Tierschalen im Schatz von Nagy-Szent-Miklós (Studien zur Kunst Asiens und Europas. Joseph Strzygowski zum 60. Geburtstage gewidmet von Freunden und Schülern.)* Wien, 1923. 251: J; Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung.* Leipzig, 1917. 40. 54; vö. A Grünwedel, *Buddhistische Kunst in Indien.* Berlin u. Leipzig, 1920. 102—3.

³ Friedrich Sarre, *Die Kunst des Alten Persien.* Berlin, 1922. 48—9.

⁴ Friedrich Sarre, *l. m.* 104. 106—8. 113—6. 118.

⁵ *Id.* 112.

történelmi említésével Maurikios császárnak a haditudományról írott könyvében, a VI. század végén találkozunk.⁶ Első régészeti emlékei a Duna-medencében, ugyancsak e történelmi feljegyzéssel egyidejűleg, az avar sírmellékletek közt lépnek fel. Ez a körülmény azonban mégsem feltétlenül az avar-kor előtti időre enged következtetést vonni. A dunai proto-bulgár sírok anyagában ugyanis ez a kengyelvas még mindig hiányzott, miért is Hampel J. a nagyszentmiklósi kincs keletkezésének korát a VII—IX. század közti időbe helyezte.⁷ A proto-bulgár madarai szikladomborművön (Krum kán-reliefjén) sem látszik a kengyel, bár az idő ezen emléket már annyira megviselte, hogy egyedül ebből nem lehetne hasznosítható következtetést vonni.⁸ Bármily irányban dőljön is el ez a kérdés, annyi bizonyos, hogy az aranykincs kengyelnélküli lovasábrázolása ezen emlékek alsó korhatárának megállapításában fontos szerepet játszik.

A chronologia felső korhatárának kritériumait az aranykincs görög feliratainak egyes palaeographiai jellegzetességei között keresték. Kiindulópontul különösképen az alul vízszintes vonalon nyugvó *B* szolgált. E görög betűváltozat, Hampel szerint, legkorábban I. Basileios (867—886) pénzeinek felirataiban fordult elő.⁹ Erre való hivatkozással a nagyszentmiklósi kincs eme szóbanforgó görög feliratának korát Thomsen is a IX. század utolsó harmadára tette.¹⁰ Fehér Géza az ugyanezen típusú béta előfordulását a skripui (Boiotia) templom felirata után és egy 906. évből származó dél-oroszországi kereszténykori görög felirat alapján¹¹ a 820 és 906 közötti időben akarta megállapítani.¹²

B. von Arnim, aki V. Thomsen és Németh Gyula nagyszentmiklósi kincsfeliratának megfejtési kísérletét a közelmúltban lesújtó bíráló tárgyává tette, erre a görög palaeographiai megállapításra, mint chronologiai kritériumra vonatkozólag ekként nyilatkozott: „Über willkürliche Datierungen der Buchstabenform *B* (Beta mit Grundstrich) setzt sich Németh erfreulicherweise hinweg.

⁶ O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Strassburg, 1901. 819.

⁷ J. Hampel, Alterthümer I, 157. 161. 217.

⁸ Fehér G., I. m. 102.

⁹ J. Hampel, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós. 605.

¹⁰ V. Thomsen, I. m. 28.

¹¹ V. V. Latyšev, Sbornik grečeskich nadpisej christianskich vremen iz Južnoj Rossii. S. Peterburg, 1896. Tabl. 8.

¹² Fehér G., I. m. 124.

Fehérs haarfeine Datierung (820—906) kann man gar nicht ernst nehmen.“¹³

Újabban H. Mötelfindt a kincs két aranykelyhét (Hampel, Alterthümer III. Nr. 22. 23. Taf. 317) typologiai szempontból európai kehelyformákkal vetette össze, s ennek alapján a szerinte nem egységes nagyszentmiklósi kincs eme két darabját a XII. századra datálta.¹⁴

Ilyen adottságok után a magam részéről is teljes mértékben jogosultnak tartom B. von Arnim azon felfogását, hogy a nagyszentmiklósi kincset mind e mai napig művészettörténeti szempontból valamelyik szűkebb kulturkörhöz kapcsolni nem sikerült, s palaeographiai szempontból ez aranyedények elkészítésének korát hasonlóképen közelebbről meghatározni nem volt lehetséges.¹⁵

Ilyen ingadozó és megbízhatatlan volt az a talaj, melyen az aranykincs feliratainak megfejtési kísérlete megindult. A nagyszentmiklósi aranyedényeken ugyanis, kétféle írástypussal megörökítve, ismeretlen nyelvemlékek maradtak az utókorra. Tizenhárom aranyedényen keleti jellegű írásjegyekkel felrótt, egy-, két- és négy-szavas rövid szövegek vannak. Ezek mellett az egyik aranycsészén (J. Hampel, Alterthümer III. Taf. 315. No. 21) hibátlanul olvasható, görög írásjegyekkel írott, idegennyelvű körirat is látszik.

A keleti típusú feliratok megfejtési kísérletének már egész kis irodalma van. A régibb próbálkozásokat és L. Jeličnek belső-ázsiai („kasisch“) nyelvekkel való kísérletezését (1923) itt nem említjük. Ami azonban az utóbbi két évtized kísérleteit illeti, ezeken eme korszaknak sajátos szemlélete tükröződik vissza. A népvándorlási idők népeit ugyanis, az eddig divatos néptörténeti elmélet alapján, török fajiségű és török nyelvű népeknek tartották. Amikor a nagyszentmiklósi kincsben ily korábbi vagy későbbi népvándorláskori emlék bukkant elő, az uralkodó elmélet szerint szinte magától értetődőnek látszott, hogy a megfejtéssel kapcsolatban más nyelv mint a török nem is jöhetne számba. E régebbi iskola szellemében, 1909 körül, török nyelvi megoldás lehetősége mellett foglalt állást egy magyar névtelen, akinek megfejtési kísérletét később Thomsen közölte¹⁶, majd 1915-ben én magam is ezen

¹³ B. von Arnim, J. Németh: Die Inschriften des Schatzes von Nagyszent-Miklós. Zeitschrift für Slavische Philologie. Leipzig, 1934. (Bd. XI.) 241.

¹⁴ H. Mötelfindt, I. m. 391.

¹⁵ B. von Arnim, I. m. 241.

¹⁶ V. Thomsen, I. m. 8.

az állásponton voltam¹⁷, s csaknem egyidejűleg ugyanezt vallotta Supka Géza is.¹⁸ A népvándorlási korszak etnikai kérdéseinek két évtizedig tartó önálló kutatása után a hun-avar-bulgár-khazar-besenyő-magyar kérdést új megvilágításban látom, s azóta revideáltam ezügyben elfoglalt régebbi álláspontomat is. A nagyszentmiklósi kincs feliratait, több oknál fogva, nem tartom többé török nyelvemlékeknek. Csaknem két évtized elmúltja után azonban, Németh Gyula 1932-ben ugyanezen feliratokat, még mindig ama hitelesített Vámbéry-féle ideológia alapján, a török nyelv segítségével próbálta fejtegetni, és bennük X. századbeli (900–920) besenyő nyelvemlékeket fedezett fel.¹⁹

Ennek a kísérletnek ama keleti írástypussal kapcsolatos részét ezúttal teljesen figyelmen kívül kell hagynunk. Nem tarthatjuk ugyanis módszeres eljárásnak ehelyütt sem Thomsennek azon odavetett ötletét²⁰, sem Németh Gyulának ama próbálkozását, mely egyedül a „merő spekuláció“-ból (durch reine Spekulation) indul ki, — a számbajöhető kultúrkörök ismeretes írástypusait pedig fölényesen mellőzni akarja.²¹

A nagyszentmiklósi kincs görögbetűs barbárnyelvű felirata ellenben, hibátlan olvashatóságánál fogva, mind a megfejtési kísérlet, mind pedig a felülvizsgálat számára, biztos kiindulópontul szolgál.

Ez az érdeklődésünk középpontjában álló felirat a következő:

+ ΒΟΥΗΛΑ . ΖΟΑΠΑΝ . ΤΕΧΗ . ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ . ΒΟΥΤΑΟΥΛ .
ΖΩΑΠΑΝ . ΤΑΓΡΟΓΗ . ΗΤΖΙΓΗ . ΤΑΙΧΗ

A nem turkologus, hanem szlávista B. von Arnimnak is nem csekély gondot okozott azon indítókok felkutatása, amelyek kezdetben Thomsent, majd az ő nyomdokain Németh Gyulát azon irányba vitték, hogy ezen feliratban összefüggő török nyelvű szöveget lássanak. Mik lehettek vajjon számukra az első ismertetőjelei a töröknyelvűségnek? Arnim a megfejtés elindulását következőképp látta:

¹⁷ Mészáros Gyula, A nagy-szent-miklósi kincs rovásos feliratainak megfejtése. Ethnographia, XXIV (1915), 1–21.

¹⁸ Archaeologiai Értesítő. XXXV, 50–64; XXXVII, 8–86.

¹⁹ J. Németh, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós. Bibliotheca Orientalis Hungarica II. Budapest-Leipzig, 1932. 17–36.

²⁰ V. Thomsen, l. m. 11.

²¹ J. Németh, l. m. 21.

«Danach bleiben als einzige Ausgangspunkte der Vermutung, es handle sich um eine türkische Inschrift: 1. die „persischen (sassanidischen), byzantinischen und mittel-asiatischen Motive“ (Németh 7) des Schatzes, (welche allerdings, wie man zugeben wird, eine Lesung der Inschrift in mehreren Hunderten von teilweise vielleicht untergegangenen oder noch nicht entdeckten Sprachen von vornherein gestatten); 2. die volksetymologische Verknüpfung des ersten Wortes der Inschrift **BOYHAA** mit Orchontü. *bojla* und dessen mitteltürk. Fortsetzungen, die — wie Németh S. 11 hervorhebt —, immer mit *o* geschrieben werden. — Németh diktiert einfach „In **BOYHAA** bezeichnet das *OY* ein *o*“ (S. 11), weil wir sonst überhaupt keinen Schein einer Begründung der willkürlichen Annahme haben, die Inschrift sei türkisch.» (Arnim 241—2.)

Thomsennek, a töröknyelvű megfejtés alapja gyanánt, volt ezenkívül még egy másik állítólagos ismertetőjele is. A szöveg **BOYHAA** és **BOYTAOYA** szavait személyneveknek tartotta. Ezen két u. n. személynév után következő **ZOAPAN**, **ZOAPAN**-szóban pedig a szláv *župan* (magyar *ispán*) méltóságnevet látta. Az a körülmény azonban, hogy ezen állítólagos méltóságnév mindkét esetben az általa személynévnek hitt szavak után áll, benne azt a meggyőződést keltette, hogy itt határozottan török nyelvről van szó (Les noms eux-mêmes, ainsi que le fait que le titre de *zoapan* est placé après le nom propre, portent décidément la pensée sur une langue d'origine turque. 19. l.). Ebből a „határozott“ török ismertetőjelből később Némethnél, — mint alább majd látni fogjuk —, igen különös bonyodalmak támadtak.

Kezdetben, amikor 1917-ben Thomsennek u. n. megfejtése napvilágot látott, Németh Gyula ezt a megfejtést, fentartás nélkül a maga egészében, kitörő ujjongással fogadta. Az Egyetemes Philológiai Közöny 41. évfolyamának (1917) 641. lapján akkor így írt: „... Thomsen értekezésének van ezenkívül egy nagyon szép és becses pozitív eredménye is. — Mint mondtuk, az egyik edényen van egy hosszabb görög betűs felirat. Ezt most Thomsen megfejtette; rájött, hogy voltaképen törökül van, egészen elolvasható és lefordítható... A *bujla* (*bojla*) méltóságnevet jól ismerjük az orkhoni feliratokból s mint (valószínűleg) személynévet a régi bolgár emlékekből. Ez tehát személynév lesz, mint a hogyan.

személynév a *Butaul* is, melynek vége *ul* < *oγul* 'fiú'. A *zoapan* szintén jó ismerősünk, vö. magy *ispán*..²²

Amikor azonban Németh Gyula 1932-ben önállóan fogott ugyanezen görögírási szöveg megfejtéséhez, Thomsennek ama meginduláshoz szükséges „határozott“ török ismertetőjével is, megönmagával is furcsa ellenmondásba keveredett. Arnim nem is mulasztotta el, hogy meg ne jegyezze róla:

«Németh gerät in einen gewissen Widerspruch mit sich selbst, wenn er einerseits Thomsens Deutung gegen Mladenov und Bang als teilweise richtig in Schutz nimmt (S. 11), andererseits aber Thomsens Gleichsetzung von ζοαπαυ = župan aufgibt (ebda.), weil man kaum verstehen kann, wie auch der genialste Forscher durch den einzigen Anhaltspunkt BOYHAA auf eine nahezu richtige Lösung kommen konnte. Es gibt doch so viele Fälle von Konvergenz, dass ein blosser Gleichklang eines einzigen Wortes kaum als Grundlage einer weiteren Deutung dienen kann.» (Arnim 242.)

Bármily kisértékű volt is az a támaszpont, melyből a Thomsen—Németh-féle megfejtés kiindult, a vállalkozás vége mégis csak az lett, hogy mindketten többé-kevésbé egyforma véleményre jutottak. Az eljárásukban alkalmazott önkényeskedés és a két megfejtési kísérlet módszertelensége azonban Arnim megsemmisítő bírálatát vonta maga után. A török nyelvi kérdéseket nem is tette vizsgálat tárgyává, — ezt a feladatot áthárította a turkologusokra (243. 244) —, ellenben teljes figyelmét Thomsen és Németh Gyula nyelvtörténeti és írástörténeti elméleteire fordította. Ez a két szempont azonban már egymagában véve is elegendő volt ahhoz, hogy a megfejtési kísérlet teljes megbízhatatlansága kimondható legyen.

A török nyelvtörténet köréből egyik fontosabb észrevételét pl. a következőkben idézzük:

«Némeths zeitlose Behauptung ! „Die Endung *-ul* (< *oγul*) bedeutet in türkischen Namen soviel wie ‚Sohn‘ (nach Thomsen 20)“ S. 11 kann nur für eine Türkische Sprache gelten, in der *-oγul* über *-oul* schon zu *-ul* kontrahiert ist. War das im Pečenegischen der Fall, als unsere Inschrift angefertigt wurde? Ohne diese Feststellung wirkt Némeths Gleichsetzung von BOYTAOYA

²² Németh Gyula, Thomsen a nagyszentmiklósi kincs feliratairól Egyetemes Philologiai Közlöny, 41. évf. (1917), 641.

mit **Bota-ul* ‚Sohn des *Bota*‘ (S. 11–12) als Willkür. — Die Beurteilung der Identif. dieses **Bota* mit *Bará*, *Vata* überlasse ich Turkologen. — Davon abgesehen halte ich das ‚neugeborene Kamel‘ usw. *Bota-* in *BOΥΤΑΟΥΛ* für ein totgeborenes, bis *-ul* als sicher auf *-ouλ* zurückgehend feststeht.» (Arnim 243.)

Ami az állítólagos török nyelvű szöveg hangjainak görög írással való jelölését illeti, itt szintén egyik ellenmondás és egyik önkényeskedés a másikat követi. A súlyosabb módszertelenségek közül: az állítólagos török *a* hangzónak a görögírásos szövegben öt esetben *a* felelne meg. A *ΖΟΑΠΑΝ*, *ΖΩΑΠΑΝ* szóban ellenben az *oa*, *ωa* diphthongusnak (?) szintén egy u. n. török *a* hangzót kellene kifejeznie. Az ilyen módszertelen, és minden tudományos megalapozás nélküli eljárásra teljes joggal mondja Arnim: «Németh ist also ganz im Recht, wenn er . . . *oa* „als *a*“ . . . „vielleicht als *o*, aber unter keinen Umständen als *u*“ liest, nur versäumt er, für die Wiedergabe eines *a*-Lautes durch *oa*, *ωa* irgendwelche Parallelen beizubringen, und deshalb schon lehne ich Némeths Gleichsetzung von *ΖΟΑΠΑΝ* Čaban rundweg ab.» (Arnim 243.)

Az u. n. török *u* hangot is egyszer *ou*-ból magyarázza (*βουταουλ* utolsó szótagjában), egy esetben a görögírásos *o*-ból olvassa ki (*ταροουη*). Máskor meg azt hiszi, hogy az állítólagos török *o* hangot az ötvösmester éppen megfordítva *ou* alakban írta volna le a *βουηλα* szóban és a *βουταουλ* első szótagjában (Németh 11. 12). A *δυγειουη* szóban az állítólagos török *ü* hangzó jelzése egyszer *v*-vel, egyszer meg *oi*-val teljes képtelenség (Németh 11). A török *č* hang tekintetében is feltételezi, hogy az ötvösmester egy esetben *τς*-vel (*ητςιγη*), egy másik esetben pedig *ζ*-vel (*ζο(ω)απαν*) írta volna (Németh 12–13).

Erre az eljárásra, amelyet egyébként Thomsen is hasonlóképpen gyakorolt, nem lehet mást mondani, mint amit Arnim mondott: „Man wird Németh unbedingt zugeben müssen, . . . „dass die Bezeichnung der Laute in der Inschrift nicht die gewöhnliche ist“ (S. 11). Sie ist sogar höchst ungewöhnlich.“ (Arnim 245).

Thomsennek és Németh Gyulának ezen írástörténeti és nyelvtörténeti módszertelenségei után mit lehet most már tartani a szöveg helyes leolvasásáról és a fordítás helyességéről? Arnimnak ezekre nézve az a meggyőződése, hogy a kérdéses szöveg olvasása

„helytelen“ („nicht richtig“ 244, „unrichtig“ 247), benne „bizonyos önkény“ („eine gewisse Willkür“ 247) vonul végig, ami pedig ezek után már most a török alapon való fordítást illeti, — az „téves“ („Nach dem bisher Gesagten ist es für mich zur Gewissheit geworden, dass Némeths Übersetzung der Inschrift falsch ist.“ 243).

Mindezek után pedig a legtermészetesebb, amit Arnim kívánhat, de egyszersmint a leglesújtóbb is, amit Thomsennek és Németh Gyulának a nagyszentmiklósi kincs görög feliratos szövege megfejtési kísérletéről mondhat, a következő: „Nach mehreren derartigen Versuchen wird man hoffentlich tabula rasa machen und ganz von vorn anfangen“ (Arnim 241).

Magyarul ez annyit jelent, hogy Thomsen és Németh Gyula megfejtési kísérletének tudományos értéke Arnim szerint — semmi!

Arnim, szakszerű bírálata során, ismétellen kifejezésre juttatta azt a szempontot, hogy a nagyszentmiklósi kincs görög feliratos szövegének a kísérletezésbe vont török nyelvvel való kapcsolatát nincs szándékában felülvizsgálni. A bírálatnak ezen részét átengedte a turkologusoknak (243. 244). Mivel tudtommal a kérdés ezen oldalához mindeztideig hozzászólás nem történt, azt hiszem nem lesz felesleges, ha Thomsen és Németh Gyula megfejtési kísérletét ebből a szempontból is elemzés alá vesszük. Már csak azon okból is időszerű lesz ez, hogy eme kérdéssel kapcsolatban a török nyelvek területén való próbálkozás helyes vagy helytelen volta végérvényesen leszögeztessék, s hogy a népvándorláskori népek ethnikai és nyelvi problémáihoz tapadó üres fikciók útvesztőjéből végre egyszer már a néptörténeti realitások egyenes útjára térhessünk át.

Felülvizsgálatunkat ki kell terjesztenünk a török nyelvek mindazon vonatkozásaira, melyek a szöveg nyelvi alkotóelemeivel kapcsolatban hangtani, nyelvtörténeti, alaktani, jelentéstani és mondat-tani szempontból megvilágításra szorúlnak.

A szövegnek ΒΟΥΗΛΛΑ ΖΟΑΠΑΝ két kezdőszavában Thomsen személynevet (ΒΟΥΗΛΛΑ) és méltóságnevet (ΖΟΑΠΑΝ) látott. Sőt azt a képzeletbeli körülményt, hogy az általa méltóságnevek tartott szó a török nyelvhasználatnak megfelelően az u. n. személy-név után következik, Thomsen döntő jelentőségű kritériumnak tartotta arra nézve, hogy ez esetben tényleg valami török nyelv-

emlékkel van dolga (19). Elvileg itt valóban helyes úton járt. Már az orkhoni kök-türk feliratokban is ugyanezt a mondattani sorrendet találjuk: *bilgä Toñukuk boila baya tarkan* „dem weisen Tonjukuk, dem Boila-baga Tarkan“ Inschr. d. Tonjukuk 6, 11–12.²³ Sőt még a dunai proto-bulgár feliratokban is, ahol ez a *βοηλᾶ* méltóságnév előfordul, — bár ehelyütt a proto-bulgár nyelv hovatarozását nem szándékom vita tárgyává tenni — e méltóságnév szintén a személynév után következett: *Τζέπα βογοτόρ βοηλᾶ κουλουβρός* (Aboba-Pliska 191).²⁴ Ugyanezen a területen, Presjan kán feliratában: *Ἡτζιγογὸν βοιλᾶ* egy hadvezér neve és méltósága volt.²⁵ Igaz, hogy egy esetben ugyanitt, megfordított mondattani sorrendben is találkozunk vele, ez alkalommal azonban a méltóságnév idegen (görög) mondattani szerkezet törvényei szerint helyezkedett el: *Ἡ παλαιὸς αὐτοῦ βοιλᾶς ὁ Ἡσβοῦλος* (Aboba-Pliska 230—31).²⁶

A kök-türkben a *boila* rendszerint összetett méltóságnevekben fordul elő. egymagában nem találkozunk vele. Eredete ismeretlen, s a török nyelvek segítségével elemezhetetlen. Maga Radloff is csak ennyit mondhatott róla: „Eine Deutung des Titels zu versuchen, wage ich nicht“.²⁷ A szónak személynévként való alkalmazásával azonban sem Thomsen, sem Németh Gyula nem találkozott eddig. A nagyszentmiklósi kincs görögírásos szövegében való személynévi szerepeltetése tehát mindkettejük részéről (Thomsen 19—20; Németh, EPhilK 641, Die Inschr. 14) nem egyéb, mint önkényes feltevés.

A ΖΟΑΠΑΝ szóban Thomsen, írástörténeti és nyelvtörténeti nehézségekkel nem törődve, a szláv *župan* méltóságnévre ismert (15). S bár Miklosich már 1886-ban gyanakvó kétkedéssel nézett e két szó kétesértékű hasonlóságára²⁸, Németh Gyula mégis szintén mint „jó ismerősünk“-et látta benne viszont („A *zoapan* szintén jó ismerősünk, vö. magy. *ispán*“). EPhilK 641). Később szakított evvel a régi jó ismeretiséggel, s benne egy másik újabb ismerősét,

²³ W. Radloff, Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. II. Folge. St.-Petersbourg. 1899. 5.

²⁴ Géza Fehér, Denkmäler der Kultur der Urbulgaren. Sofia, 1925. 80.

²⁵ Fehér Géza, A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásaik. Archaeologia Hungarica VII. Budapest, 1931. 143.

²⁶ Géza Fehér, Denkmäler 75.

²⁷ W. Radloff, I. m. 35.

²⁸ Franz Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien, 1886. 413. Vö. Arnim 241.

valami Čaban nevezetű, állítólagos török férfiú nevét fedezte fel (Die Inschr. 14).

Mellékesen meg kell jegyeznünk újra, hogy Arnim a felismerés emez örömeit ebben az egyetlen-egy állítólagos személynévben nem kevesebb mint három barátságosan ellenvetéssel zavarta meg: $\zeta \sim$ tör. \check{c} ; $o(\omega)a \sim$ tör. a ; $\pi \sim$ tör. b (Arnim 243. 245. 247).

Fogadjuk azonban most már úgy, ahogy Németh Gyula mondja. Vagyis szerinte ama bizonyos törökgyanús, de egyébként elemezhetetlen БОУНЛА szó is személynév, meg a ЗОПАН is személynév. Azaz más szóval kifejezve ez a két állítólagos személynév egy és ugyanazon állítólagos török emberre vonatkozott volna. Hogy értsük ezt a művelődéstörténeti rejtélyt? Erre nézve bizonyítóberejű párhuzamokat kellett volna hoznia. Mert hogyha végignézzük pl. már a legrégebbi orkhoni kök-türk feliratok személyneveit, azt látjuk, hogy egy embernek ősrégi szokás szerint mindig csak egy neve volt (*Ayu, Altu, Ägük, Udur, Kōnč, Tākāš, Tok . . .*). A név-adás jellege ugyanilyen volt az ujjur-törököknél (*Ajtoldy, Öktülmiš, Otkurmyš . . .* Kudatku-Bilik Radl. 22, 10. 11. 12), M. Al-Kāšyari középtörökjeinél (*Aby, Badruq, Čava, Kümüş, Qaban, Sōñiš, Tutuq . . .*), és az orosz őskronika poloveceinél is (*Azguluj, Belduzs, Bolušb, Girgenš, Tazs . . .*). Nyelvtanilag összetett nevekkel természetesen mindenütt találkozhatunk. Ez azonban mindig csak egy név volt. Nem ritka a jelzős-összetételű névtypus sem (Al-Kāšyarinál: *Javlaq Saryy* [*javlaq* 'schlecht'], *Qutluy Tikin* [*qutluy* 'glücklich'], *Alp Tikin* [*alp* 'Held'], *Bükä Budrač* [*bükä* 'grosse Schlange'], *Toŋa Tikin* [*toŋa* 'Tiger'] . . .). Ez utóbbi összetett nevek első tagja azonban, vagy valami közérthető melléknév, vagy valami bővös vonatkozású állatnév. stb. szokott lenni. Olyan összetett személynevek is vannak, melyeknek egyik tagja méltóságnév, de a méltóságnév ilyenkor mindig a személynév után áll (pl. a kök-türkben: *Kül-čur, Kül-tutuk, Baz-kaŋan*; az ujjurban *Küntokty-älik . . .*). Érthetetlen azonban, hogy miért kellett a nagyszentmiklósi felirat graphikailag (vagyis elválasztó pontozással) is elkülönített két legelső szavát egy személy nevének magyarázni? Úgy sejtjük, hogy ennek az önkényes feltevésnek nem lehetett más oka, mint az a reménytelen helyzet, hogy ez a török homonymia szerint erősen méltóságnévgyanús БОУНЛА a felirat élén áll. Bizony itt igen rossz helyen áll. Mert ha ez a szó a második

helyen állna, biztosak lehetünk benne, hogy Németh Gyula megfejtési kísérletében ez a szó immár nem személynév volna, hanem — egy inkább menthető külső látszat kedvéért — méltoságnévvé lépett volna elő.

A titulusnak tekinthető körirat állítólagos vezetőszoava, mind Thomsen, mind Németh Gyula elmélete szerint, a TECH. Mindkettejük megfejtési kísérlete alapján ez a szó jelentené magának a kérdéses edénynek a nevét. Hampel régészeti leírásában az aranyedény neve: „Schale“ (Alterthümer III. Taf. 315). Ábrázolása szerint, meglehetősen mély, ivás céljára alkalmas csésze ez (Id. III, Taf. 288. No. 21), melyhez hasonló ezüstedények Elő-Ázsia ötvösművészetében ma is sűrűn előfordulnak. E szemmel látható művelődéstörténeti tárgyi valósággal szemben, Thomsen magyarázatában egy egészen elemi tévedés csúszott be. Ő ugyanis a fenti görögírásos szót a nyelvtörténetileg („ps > [s]s“) is teljesen tartahatatlannal török *tepsi* szóval vetette össze, amelynek azonban tulajdonképeni alapjelentése annyi mint: tálca.²⁹ Thomsen, aki a török nyelvek használata terén kizárólag a szótárak (elsősorban a hibával tele európai kompilációk) szeszélyére volt hagyatva, természetszerűen könnyen eltévedt. A török világ tárgyi és szellemi műveltségét közvetlen tapasztalatból nem ismerte, s így a szótárakat kritikával nem használhatta. Különben nem mondhatta volna, hogy ez a török *tepsi* éppen olyan tárgy, mint az, amelyről szó van (— justement un objet comme celui qui nous occupe. 20). Különösen Radloff szótára vezette félre, ahol (l. jegyzetben) a következő, nem egész helyes értelmezést találta: „kleine Schüssel, Teller, Präsen-

²⁹ Vö. kumán *tepsi* quadra Kuun, Cod. Com. 286; Teller Radl., Cod. Com. 51; čagataj *tebsi* nagy kerek réztálca, tálca (sini, la'ii, patnos) Š. Sulejm. 107; oszm. *tepsi* (*tebsi*) kis tálca; egy-két személyre való étel-, (szeszés) ital- és hidegitalat-készlet, ... és egyéb ilyenféle dolgok elhelyezésére való lapos és kisszellő, különböző alakú edény (küçük sini, bir iki kişilik jemek, 'işret ve meze takımları, kahve findžanları, čaj ve şerbet takımları ve sair bu gibi şeyler vaz'ına malısüs jas'ı ve az kenarlı muhtelif-ül-şekil kab) Sāmī 377; (vö. osm. čagataj, krimi tat., kumán *täpsi* kleine Schüssel, Teller, Präsentirtbrett Radl. III, 1116); sagaj, kojbal *täpsi* ein grosser Napf Radl. III, 1117; azerbajdzani, baraba tat., altaji, teleut, lebed tat. *täpsi* (azerb.) der Teller; (baraba tat.) der Trog; (altaji, teleut, lebed tat.) eine Holzschüssel, auf die man das gekochte Fleisch legt. Radl. III, 1117; teleut *täpči* eine Holzschüssel. Radl. III, 1115; közép-török *tävši* Tisch M. Al-Kāşyari 205. | mongol *tebsi* edény, tálca; egydarab fából vájt kis teknő (bjudo, podnos; njeboljšoje koržto, vždolbjennoje iz cjelavo djereva) Golstunskij III, 77; burját *tebsi*, *tebsi* teknő Podgorbunskij stb.

tírbrett'. Ebből elhallgatva ezt a harmadik, még egyedül megközelítő jelentést, a kérdéses szó értelmét következő sajtóhibával is torzított alakban adta meg: „kleine Schlüssel, Teller“ (20). Innen kiindulva, a nyelvemlék ezen szava, illetőleg ennek magyarázata, egészen tréfás pályát futott meg. Németh Gyula ugyanis Thomssenek ezt a „nagyon szép és becses“ megfejtését az EPhilK 641. lapján a következő formában tette magáévá: „A *tesi* nem más, mint a török *tepsi* (**ps* > *s*[s]) „kleine Schlüssel, Teller“; ez a név kitűnően illik arra a tárgyra, melyen a szóbanforgó felirat található.“ Ebben az állásfoglalásban két dolog egészen világos: Az egyik az, hogy Németh Gyula sem tudja, hogy „tálca“-ból (vagy Kāšyarī szerint „asztal“-ból) nem szoktak inni. A másik pedig az, hogy — a török szóról nem is beszélve —, Németh Gyula — úgy látszik — még csak a német „Schlüssel“ szó jelentésével sem lehetett teljesen tisztában. Mert ez esetben most már a legmesszebbmenő jóhiszeműséggel sem hihetjük el neki, hogy itt is sajtóhibáról lenne szó. Ezt inkább úgy hívják, hogy: Leiter Jakob.

Bármennyire „nagyon szép és becses“ volt is azonban ez az eredmény, Németh Gyula később (1932-ben) mégis csak revideálta ebbeli álláspontját, és minden közelebbi indokolás nélkül így nyilatkozott: „Das halte ich für wenig wahrscheinlich und stelle das Wort mit *tas*-j ‚seine Schale‘ zusammen.“ (Die Inschr. 14). Mondanunk sem kell, hogy itt is különböző nehézségek vannak. Igaz ugyan, hogy a török *tas* szó jelentése („Schale, Tasse, Becken“) a művelődéstörténeti kivánalmaknak most már megfelelne, azonban az a baj, hogy a szó arab eredetű. Azaz hogy még maga ez az arab szó is idegen (perzsa?) eredetűnek látszik.³⁰ Hogy azonban ez az idegen jövevényszó mennyire bírná meg a chronológiát, ha egyáltalában komolyan szóbajöhetne?, arra nézve Németh nem tud megnyugtató feleletet adni. Az *a* > *ä* hangváltozás elméletét pedig már Arnim is (244) jogosan kifogásolta. Amit pedig Németh a török *tepsi* és *tas* szó jelentéstani magyarázataul mond, hogy t. i. „mind a két szó általában körülbelül ugyanazt jelenti“ („Beide Wörter bedeuten im Allgemeinen ungefähr dasselbe...“ Die Inschr. 14), — az nála épúgy, mint Thomsennél, a török élet legelemibb művelődéstörténeti vonatkozásainak sajnálatos nemismerésére vall.

³⁰ Vö. Fr. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin u. Leipzig, 1921. 452 (*Tasse* a.).

A felirat következő szava ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ, melyet Thomsen és Németh Gyula phonetikailag egész önkényesen (Arnim 245) *dügä-tügi* (Thomsennél < *dügäi[d]ügi?*) alakban írt át, jelentésére nézve úgy volna értelmezendő, mint: „achevé par lui“ Thomsen 21 („befejeztette“ Németh EPhilK 641; „in seinem Auftrage wurde sie ausgeführt“ Die Inschr. 16). Ez az írástörténetileg (*v* és *oi* = tör. *ü?* Arnim 245) és hangtanilag (*δ-* = tör. *t-?* Arnim 244) erősen kifogásolt szóalak Thomsennél mint múlt idejű participium (*-dük, -duq* képzővel), Németh Gyulánál pedig mint nomen verbale (*-k* képzővel) szerepel. A szóvégi *-i* állítólag a 3. személyi birtokragnak felel meg. Ez volna tehát a szónak Németh-féle alaktani megfejtése.

Ha a nagyszentmiklósi kincs ezen felirata tényleg töröknyelvű szöveg lenne, akkor az edény egykori birtokosáról és készítőmesteréről azt is bizton fel kell tételeznünk, hogy tudtak is törökül. És ha már tudtak törökül, és az „elkészítés“ fogalmát akarták a szöveg ezen helyén kifejezni, amiként Thomsen és Németh Gyula hitte, — lélektanilag teljesen érthetetlen, hogy ez esetben miért nem az ennek elsősorban megfelelő török igét használták, amely a legtöbb török nyelvben: *püdü-*, *büdü-*, *bitir-*, vollenden, fertig machen, verfertigen, schaffen‘ Radl. Mi szüksége lehetett volna az ötvösmesternek arra, hogy oly igét használjon itt, amely igen különös félreértésre adhatott volna okot. A feltételezett török *tükät-*, *tügät-* ige jelentése ugyanis inkább annyi, mint: „elvégezni, végére járni; eltékozolni.“³¹ Ha egyéb akadályok nem is lennének itt, ez a körülmény a megfejtést már egymagában is igen gyanússá tenné.

A szöveg állítólagos második mondata BOYTAOYA.ZQA-PIAN szavakkal kezdődik. A BOYTAOYA Thomsen és Németh Gyula szerint patronymikon, melynek második tagja *-ul* < *oyul* „fiú“. Ez utóbbi feltevésnek nyelvtörténeti szempontból való lehetetlenségére már Arnim is rámutatott (243). De alaktani szempontból itt

³¹ Alapjelentése: uigur, čagataj *tögä-* sich erschöpfen, zu Ende gehen, vergänglich sein. Radl. III, 1244; taranči *tügä-* zu Ende gehen. Id. III, 1534. — Ebből *-t-* műveltető igeképzővel: oszm. *tüket-* elfogyasztani, elkölteni, eltékozolni (bitirmek, tekmlilini sarf ve istihlak etmek) Sāmi 453; uigur, čagataj, kelet-turkesztáni, taranči, karaim, šor, sagaj, koibal, kyzyl-nyj. *tügät-* vollenden, beenden; vernichten Radl. III, 1537. (vö. még Kudatku Bilik 7, 22, 24, 46, 6. — az eredeti jelentés e szövegekből világosabban kitűnik); közép-török *tükät-* beenden M. Al-Kāšyari 223. stb.

még egyéb hiba is van. Az ilyenfajta összetétel a törökben rendszerint birtokos szerkezetet mutat. Szabály szerint ez esetben egy *BOYTA-*oylu* ,*Buta-fia' összetételnek kellene állani. (Mint pl. *Aya-oylu Ahmed, Akçura-oylu Jusuf* stb.)

A ΤΑΓΡΟΓΗ mindkét megfejtési kísérlet szerint egy -q képzővel képzett nomen verbale, mely állítólag teljes egészében a fentebbi ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ szerkezetével azonos (= **tayruqi* < **taqrugi*), s jelentése annyi volna, mint: „fait accrocher (suspendre) par lui“, „adapté par lui à être accroché (suspendu)“ Thomsen 24, „felakasztásra alkalmassá tette“ Németh EPhilK 641, „: . . hat ihr die Schnalle machen lassen“ Die Inschr. 15—16. Mindez az élénken szemléltető jelentés pedig egy ez ideig ismeretlen **tayır-* (< **taqır-*) ige feltételezésének köszöni eredetét. Ebből mindössze csak maga a *tak-* igető van meg ,anbinden, befestigen an Etwas, anhängen, zusammenknöten, hineinstecken' Radl. III, 779; M. Al-Kāşyari 195 jelentéssel. Igaz, hogy van a török nyelvekben egy ritkább -*r-* műveltető igeképző, azonban egy ennek segítségével kialakult **tayır-* alakot eddig nem ismerünk. Ehelyett, a rendes -*dır-* műveltető képzővel képezve, megvan az oszm. *taktır-* (rá)tetetni, (fel)függesztetni, (fel)ragasztatni; övéztetni, (fel)kötteni Sāmī 865; kirgiz *taktır-*, kelet-turkesztáni *taktur-* befestigen, anhängen lassen Radl. III, 792. . . stb. Méltán felkölti csodálkozásunkat, hogy eme sehonnan sem ismert, nemlétező szónak Thomsen és vele együtt Németh Gyula is, mily pompásan ideillő jelentésére bukkant!

A feliratnak választójellel elkülönített két utolsó szava ΗΤΖΙΓΗ. TAICH Thomsen és Németh Gyula egyöntetű véleménye szerint „ivócsészé“-t jelent („coupe à boire“ Thomsen 23; „ivóedény“ Németh EPhilK 641; „Trinkschale“ Die Inschr. 16). A török nyelvekben tényleg van egy *içkü, ički* alakú szó, melynek ,ital, szeszital' (Trank, Getränk) a jelentése (Radl. AI. 1897. 166; Š. Sulejm. 47; Sāmī 237; Radl. I, 1519. 1522; M. Al-Kāşyari 64. stb). Egy idekívánt **içigi* szóalakot azonban a török nyelvterületről senki sem ismer. De nem is ismerhet, mert a főnévképzés alapjául szolgáló igető már az orkhoni kök-türk feliratok kora óta mindenkor és mindenütt *iç-* volt (jelentése: ,inni'), de seholsem **içi-*.

Ép ilyen önkényes a már fentebb tárgyalt TECH szónak az itt fellépő TAICH-val való azonosítása is (vö. Arnim 244). Ha a

felirat ezen két szava hangtani képe, jelentésére azonos lett volna, az ötvösmester mindakettőt kétségtelenül egyformán írta volna. Legalább őrölük mégiscsak fel kellene tételeznünk, hogy egy kicsit ismerték azt a nyelvet, amelyen beszélniök kellett.

A feliratnak ilyenformán egyetlen szava sincs, amelyet, ha másért nem is, legalább a véletlen találkozások szeszélye alapján, hibátlan homonymiának lehetne tartani. Nincs benne egyetlen szó sem, amelyben írástörténeti, nyelvtörténeti, alaktani és jelentéstani szempontból kifogás nem lenne. De annál meglepőbb, hogy mindeme nehézségek ellenére, a szóbanforgó szövegről Thomsen is, Németh Gyula is, összefüggő és értelmesnek látszó fordítást közöl.

Thomsen fordítása így hangzik: „Le zoapan Bouila a achevé la coupe, (cette) coupe à boire qui par le zoapan Boutaoul a été adaptée à être suspendue“ (24).

Németh első fordítása: „Boila zsupán edényt befejeztette, (ez a) Butaul (Butafi) zsupán felakasztásra alkalmassá tette ivőedény“. (Szabadon: „Boila zsupán fejezte be ezt az ivőedényt s Butaul zsupán tette alkalmassá a felakasztásra“). EPhilK 641.

Németh második fordítása: „Die Schale des Boila Čaban, in seinem Auftrage wurde sie ausgeführt; Botaul Čaban hat ihr die Schnalle machen lassen, seine Trinkschale ist sie.“ Die Inschr. 16.

Thomsen fordítása a felirat szavait két mondatba foglalja össze. Németh Gyula bőbeszédűbb fordítása már négy mondatot különböztet meg. Az első tekintetre is feltűnik, hogy ezen fordítások mondataiban mindenütt szabályszerű állítmányok is vannak, holott a felirat állítólagos török mondataiban a legmondosabb nyomozás után sem sikerül állítmányt találni. Megfejtési kísérletükben azonban egyikük sem nyújt felvilágosítást arra nézve, hogy vajjon miféle török nyelvjárás lehet az, amelynek mondat szerkezetében sem igei sem névszói állítmányra nincs szükség.

A félreismerés, úgy látszik, valahol az ige-többlől képzett két u. n. nomen verbale: a **dügätügi* és **tayruyü* helytelen felfogása körül lehet. S bár Németh Gyula erre vonatkozó „tökéletes egyezések“-et (vollkommene Entsprechungen) Mahmüd Al-Kāšghari török nyelvi-anyagából is idéz, ez utóbbi párhuzamok tipikusan török mondattani szerkezetét azonban mégis rosszul figyelte meg. Az idézett helyen ugyanis ilyenféle török mondat szerkezeteket láthat: *anıñ iş qılıyü bālgülük* „annak munka-végzése nyilvánvaló“;

sökül tınyı artaq ,a beteg pihenése zavart (bolygatott)'; *anıñ jarmaq tiriki kör* ,annak pénz-gyűjtését lásd' . . . stb.³² Ezek a -q, -k képzővel képzett nomen verbalek ugyanis, mint világosan megfigyelhető, 3. személyű -ı, -i birtokraggal vánnak ellátva, a birtokosukhoz pedig jobbára -η genitivus-rag járul (mely néha el is maradhat). Ez a birtokos-szerkezet azonban, mondattani helyzetére nézve, a felsorolt példák után, nem lehet más, csak vagy a l a n y, vagy t á r g y. Ezen kívül pedig a mondatban még vagy névszói (*bälgülük, artaq*), vagy igei állítmányra (*kör*) van szükség.

Hol vannak azonban ezen „tökéletes egyezések“ állítmányai a nagyszentmiklósi kincs felirataiban? Ha pedig ilyenek nincsenek, Németh Gyula fordításának igei állítmányai (wurde . . . ausgeführt; hat . . . machen lassen; ist) honnan kerültek elő? Mégsem kellene a (jobbára laikus) olvasót az ilyenfajta lényeges kérdésekről ennyire tájékozatlanul hagyni!

A mondattani felülvizsgálat tehát szintén ugyanolyan eredménnyel zárul, mint a többi. A feliratban nemcsak török szó nincsen, de török mondat sincsen.

V. Thomsen és Németh Gyula megfejtési kísérletének eredménye tehát: abszolút eredménytelenség.³³ Újabb intőjel legyen ez mindazok számára, kik a népvándorláskori népekben minden áron csak török népeket akartak eddig látni. Eljött az idő, mikor ez a „minden áron“ való próbálkozás a csőd szélére jutott.

Mészáros Gyula

³² Carl Brockelmann, Mahmūd Al-Kāshgaris Darstellung des türkischen Verbalbaus, KSz. XVIII, 34.45.

³³ Amikor Thomsen értekezése „Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós“ 1917-ben megjelent, s benne az én 1915-ben közzétett megfejtési kísérletemről nem emlékezett meg, Németh Gyula, úgy látszik, annyira szíven viselte ezt az ügyet, hogy magánlevélben fordult Thomsenhez, s tőle, ha másként nem, ezen az úton kérhetett véleményt. Thomsen erre magánlevélben válaszolt, mely levélnek néhány kiszakított mondatát, — a véleménykérő levél szövegének közlése nélkül — Németh az EPhilK 41. évfolyamának (1917) 638—641. lapjain közölte. A felkérésre létrejött véleménynyilvánításnak ez a néhány rövid szóval elintézett formája a komoly szakirodalomban aligha fordul elő. Thomsen itt főleg hangtörténeti szempontból emelt kifogást, és ezenfelül azt is nehezményezte, hogy Radloffnak ó-török és újur közléseihez kritika nélkül ragaszkodtam. E levél kelete óta 20 esztendő telt el. Közben Thomsennek idevonatkozó minden (szerinte módszerebb) hangtörténeti és nyelvtörténeti feltevése megmértett és könnyűnek találtatott. Szótárhasználati kritikája pedig (köztük a Radloff-szótáré is) szinténi a kritikán alúl maradt. Többet egy ilyen pár soros magánlevélről mondan ezúttal amúgy sem lehetne. Annál is inkább nem, mert: de mortuis . . .

(*Deutscher Auszug*). Eine pseudotürkische Inschrift des Schatzes von Nagyszentmiklós. — Im Anschluss an die ablehnende Kritik von Arnims betreffs der türkischen Deutung der *βουηλα*-Inschrift des Schatzes von Nagyszentmiklós stellt der Verfasser fest, dass die Némethsche Übersetzung der willkürlich gelesenen Inschrift auch vom Standpunkt der Turkologie unmöglich ist: 1. Bei Türken kommen zwar mit Würdenamen zusammengesetzte PN vor, der Würdename bildet aber immer den zweiten Teil des Namenkompositums: einen türk. PN **Boila-Çaban* kann es also nicht gegeben haben. — 2. Das Wort **tesi* kann mit türk. *tas* nicht zusammengestellt werden: einen Wandel von *a* > *ü* gibt es nicht, ausserdem ist *tas* ein arab. < pers. Lw. — 3. In der Bed. „fertig machen“ hätten Türken das Zw. *püdü-*, *büdü-* angewendet und nicht das Zw. *tüget-* „zu Ende gehen, beenden, verprassen“ (in **dügetügi*). — 4. „Sohn des Buta“ wäre nicht **Butaul*, sondern **Butaoylu* — 5. „Anhängen, befestigen lassen“ wäre nicht *tayyr-*, sondern *taktыр-* (zu **tayruyy*). — 6. „Getränk“ wäre *içki* und nicht *içigi*: *iç-* und nicht *içi-*, „trinken“. — 7. Németh übersetzt den von ihm hergestellten Text in vier Sätzen, obgleich in seinem Text weder ein verbales, noch ein nominales Prädikat vorkommt: absurd! —

Néprajzi tárgyak a hódmezővásárhelyi muzeumban

Párta, pártaszalag. Ritkaságszámba megy s csak szóbeszédből ismerik már Hódmezővásárhelyen a pártát. A leánykori kedves emlékként őrzött ékességet egy-két öreg asszony őrizte meg. A tulipános ládában, meg a sublótfiában tartogatták nagy kegyelettel. Sokszor megnézték s valahányszor kézbekerült, meghatódva tették vissza, mert fiatalságukat, gondtalan, boldog idejüket jutatta eszükbe. Mikor elhozták a múzeumba, olyan nehezükre esett meg válni tőle, hogy megkönnyezték.

Az 1. ábrán látható három pártaszalag közül legértékesebb a középső. A pamutos *levélzöld* selyem anyagába színes selyemfonállal vannak a virágok behímezve. A virágok színei: rózsaszín, piros, sárga, fehér, fekete, *fakadólevélzöld*. Két vége aransujtással van díszítve. Két oldalt rózsaszín csokrok. A pártaszalag papirosra van felfércelve, hogy simán álljon, össze ne gyűrődjön. A pártakorona fekete bársonyból való és aransujtással ékesített. A balról levő szalag zöld és kék szövetébe aranszállal vannak egybeszőve a látható virágok, úgyszintén a jobbról eső zöldszínez szövetébe is. Mindakettő alul-fölül aransujtásos.

A pártát hajdan lány viselte. Mikor férjhez ment, asszonykorában a ládafiában tartogatta, a 70-es évektől a sublótéban. Később leányai, majd unokái használták. Ha a lány meghalt, a pártát eltemették vele. Ha megőrizték is öregkorig, sőt halálukig,